

הערות אחדות בהלכות גיטין

א.

כתב הטור (אבן העזר סימן קכג):

וחרש שוטה וקטן יכולין לכתוב הטופס ויעמוד פקח גדול על גביו ויאמר לו לכתוב לשמו, ויניחו מקום התורף - שהוא: מקום האיש והאשה, ומקום הזמן, ומקום "הרי את מותרת לכל אדם" שיכתבנו גדול פקח.

וכתב הבית יוסף (שם): "ומלת 'תורף' ענינה גילוי, שאלו הענינים הם גילוי ענינו של שטר... כתוב בהגהות אשר"י (פרק ב סימן יז) בשם הירושלמי (פיג ה"ב): אם כתב כל הגט שלא לשמה, ושם האיש והאשה לשמה - כשר. ומשמע, אפילו כתב 'הרי את מותרת לכל אדם' שלא לשמה, כשר. ופליג אדשמואל דפרק כל הגט (כו, א) דלדידיה גס 'הרי את מותרת לכל אדם' צריך לכתוב לשמה. מאור זרוע (חלק א שו"ת סוף סימן תשמה)".

וכתב עוד הבית יוסף: "ודבר פשוט הוא דלא קיימא לן כירושלמי במקום גמרא דילין". כלומר, יש כאן מחלוקת בין הבבלי לירושלמי מהו המובן של תורף. בבבלי מפרש שמואל, שכל הדברים החשובים שבגט נכללים בתורף. ברור, אם כן, ש"הרי את מותרת" הוא חלק מהתורף.

אבל בירושלמי הבינו, שתורף פירושו הנוסחים המיוחדים גט זה משאר גיטין, וטופס פירושו הנוסחים הקבועים בכל הגיטין (ולכן דין "לשמה" מיוחד לתורף). ובזה מתורצת קושיית הבית יוסף (שם), מדוע "זמן" נחשב לתורף, שהרי הוא מהיסודות המיוחדים גט זה.

והבית יוסף הוסיף שם: "ומיהו לפי מה שאכתוב בסימן קכו, שבטופסי הראשונים לא היה כתוב 'הרי את מותרת לכל אדם', יש לחוש לדברי הירושלמי להחמיר אם נתגרשה בגט זה ופשטה ידה וקבלה קידושין מאחרי".

ודברים אלו אינם מובנים, לעניות דעתי. שהרי שם הביא הבית יוסף את דברי ר"ת (גיטין כו, א), שהטעם שלא כתבו לשון זו בגט הוא מפני שכתבו לשונות אחרים שיש להן אותה משמעות. כלומר, המחלוקת שם היא האם יש צורך דווקא בנוסח זה של "הרי את

מותרת לכל אדם", או שאפשר להסתפק בנוסחאות אחרות בגט בעלות אותו מובן. ואין זה נוגע כלל לעניין שלנו. שהרי לשיטת שמואל, שצריך לכתוב "הרי את מותרת לכל אדם" לשמה, אם כן לשיטות הסוברות שאין צריך לכתוב דווקא את הנוסח הזה, יצריך שמואל לכתוב לשמה את הנוסחים האחרים בעלי אותה משמעות שהם **עיקר** הגט, ואילו לשיטת הירושלמי נוסח זה באופן עקרוני אינו כלול במובן תורף, שהרי הוא או תחליפיו הם נוסחים קבועים לכל הגיטין, ולכן כלולים הם בטופס, ואין זה משנה באיזה נוסח נכתבו. נמצא, שיש שתי מחלוקות שונות. המחלוקת בין הבבלי לירושלמי היא בהגדרת תורף, ואילו המחלוקת האם לכתוב נוסח זה דווקא או נוסחים מקבילים אחרים היא מחלוקת אחרת, ואין קשר בין שתי המחלוקות, וממילא אין ראייה מהטפסים הראשונים לעניין שלנו.

ב.

כתב החכמת שלמה על השולחן ערוך (אבן העזר קלא, א):

הנה זה מוסכם מחשי"ס ומכל הפוסקים דבעינן בגט גם לשמו של בעל. וקשה לי טובא מניין לנו מן התורה דבעינן לשם הבעל, והרי עיקר לימוד התורה הוא ממה שנאמר "וכתב לה - לשמה", אם כן תינח "לשמה" אבל "לשמו" מנא לן? ולכאורה היה נראה לי, דבאמת לשמו אינו רק **דרבנן**, ורבנן גזרו לשמו אטו לשמה.

ועיין שם שביאר, שלכן כתב הטור "פסול" ולא "בטל". וכדבריו כתב גם המעשה רוקח ברמב"ם, שלא הזכיר הרמב"ם (גירושין א, א) אלא דין כתיבה **לשמה**, מפני שאין מקור מן התורה לדין לשמו.

ודבריהם תמוהים מאד למעיין בגמרא וברמב"ם. שהרי לשון הרמב"ם (גירושין ג, א) מפורשת: "כל גט שלא נכתב לשם האיש המגרש ולשם האשה המתגרשת - **אינו גט**", ואין אפשר לחלק ביניהם. ועוד, שבגמרא **מפורש** המקור בתורה (גיטין כד, ב): "תנא דבי ר' ישמעאל, לא זה שנכתב וכו'", והגמרא מביאה שם מקור מפורש לדין לשמו: "אבל כתב לגרש את אשתו ונמלך דעביד לשום כריתות אימא כשר, **כתב רחמנא וכתב**". וכן כתבו בפירוש התוספות (כב, ב ד"ה והא): "והא דאמר בריש כל הגט ואי כתב רחמנא וכתב הוא אמנא וכו'... לא משום דהבעל צריך לכתוב אלא לפי שלא נכתב לגירושין דידהו אלא לאחר". ומה שהקשה המעשה רוקח, מדוע הרמב"ם לא הזכיר פסול זה בפרק א, אפשר היה לומר שלדעתו כל הפסולים הללו כלולים במובן של "לה - לשמה".

אבל באמת אין צורך לכל הדיון הזה, שהרי לכשנעיין היטב בגמרא בתחילת פרק שלישי ובתנא דבי רבי ישמעאל שם, נראה שהכל מובא בדרך של "יתר על כן". ופירושו של דבר, שניתן היה לומר שכל שצריך הוא שיהא לשם כריתות בלבד - למעט גט שנכתב להתלמד, יתר על כן נתחדש שצריך גם שייכתב לשם הבעל הזה, ולא שכתבו אחר ששמו כשמו ושמה כשמה. יתר על כן חידשה המשנה, ממה שכתוב "וכתב לה" - שצריך שייכתב לשם האשה המתגרשת.

והנה, אחר שהגענו לדין האחרון, אין כבר משמעות לדינים הקודמים, שהרי פשוט שאם נכתב לשם האשה המתגרשת, לא ייתכן שבעל אחר כתבו ובוודאי שלא נכתב להתלמד, וממילא ברור שאחר שהגענו לדין האחרון, הדינים הקודמים פשוטים הם ואינם צריכים שום מקור. ולכן הרמב"ם לא הזכירם כלל בפרק א. ומה שכתב בפרק ג אינו אלא את לשון המשנה, וסידרה כדרכו וכתב באותו סגנון של "יתר על כן". ואף על פי שאפשר למצוא מציאות רחוקה של "לשמה" ולא "לשמו", כגון שהסופר טעה וחשב שבעלה של האשה הזו הוא אחר, אבל אין זה המקרה של "שלא לשמו" שדיברו עליו הגמרא והרמב"ם והפוסקים, שהם כולם דיברו על מקרה שבעל אחר כתב לעצמו גט (ששמו כשמו ושמה כשמה ונמלך), ומקרה זה ודאי כלול בדין האחרון של "לשמה". לכן, אין צורך כלל למה שכתבו המעשה ורק והחכמת שלמה, ולא זכיתי להבין דבריהם.

ג.

איתא בגמרא בגיטין כ, א :

אמר רב חסדא יכילנא למיפסלינהו לכולי גיטי דעלמא. אמר ליה רבא מאי טעמא... ואלא משום דכתיב "ונתן" והכא לא יהיב לה מידי, דלמא נתינת גט היא.

ושם בתוספות ד"ה (דילמא) הביאו כמה הוכחות לדברי הגמרא. הוכחה אחת הביאו מחליפין שכתוב "ונתן" ואין צריך שיהיה שווה פרוטה, וכן מתרומה שאף על פי שכתוב "נתן לו", חטה אחת פוטרת את הכרי.

אחר כך הביאו התוספות הוכחה נוספת: "ובמתנות דם חטאת ובמתנות בהונות אין בו שיעור". ולא זכיתי להבין דבריהם הקדושים. שהרי לכאורה הבעיה בגמרא היא האם שכתוב בתורה 'נתינה' הכוונה לנתינת שווי, כלומר הקנאה, או נתינה במובן של מסירה. אך דבר זה שייך רק בנתינה לאדם. ודבר זה הוכיחו התוספות היטב מחליפין ומתרומה, אבל נתינת דם מתנות על בהונות או על המזבח היא במשמעות אחרת לגמרי של המילה "נתינה", במובן של "שימה" על חפץ, ואין שום טעם לומר שיצטרכו שם דבר שיש לו שווי.

ד.

בתוספות (כא, ב ד"ה יצא) הובאה שיטת ר"ת, שהמושג "מחוסר קציצה" איננו דוקא בבעלי חיים או במחובר לקרקע (כשיטת הרשב"ם), אלא אפילו בקלף, ולכן פסל גט שכתבו על קלף גדול ואחר כך חתכו. אבל כתבו שם התוספות הסתייגות:

ולרבינו תם דוקא נחתך מקלף גדול חשיב מחוסר קציצה, אבל חותך מן הגט דבר מועט כמו שעושין לייפותו, לא חשיב בהכי מחוסר קציצה כדאמרין לעיל "גזייה לזמן ויהביה ניהלה כו"י... משמע דדבר מועט לא חשיב מחוסר קציצה.

ונראה להסביר החילוק בין דבר מועט לדבר מרובה. החיסרון של "מחוסר קציצה" נלמד מן הפסוק "וכתב ונתן", ודרשת רבותינו "ולא כתב וקצץ ונתן". והפירוש הוא, שאין לקצוץ את הגט. והנה, כשכתב על קלף גדול וחתך, יש לחקור: אם קצץ את הגט מן הקלף ודאי שהגט יחשב למחוסר קציצה לרבינו תם. אבל שמא נאמר שקצץ את הקלף מן הגט ואז לא עשה שום פעולה בגט, ואם כן אינו מחוסר קציצה. ומה יהיה קנה המידה לקבוע אם זו קציצת הגט מן הקלף או קציצת שאריות הקלף מן הגט? היחס שבין הגט לקלף. אם קצץ דבר מועט - אין זה נקרא שקצץ הגט מהקלף המועט, אלא שקצץ את שאריות הקלף מן הגט, ולכן הגט אינו מחוסר קציצה.

ה.

בגמרא גיטין כג, א מנמק רב ששת מדוע סומא אינו יכול להביא את הגט: "לפי שאינו יודע ממי נוטלו ולמי נותנו". וכתבו התוספות (שם ד"ה ממי) - "מכאן משמע דצריך שיכיר השליח שזהו הבעל וזו היא אשתו. ושמא יש לחלק דדוקא סומא שיכול להטעותו, ויש לחוש יותר שמא יטעהו".

ואילולי דברי התוספות ניתן היה לפרש את הגמרא, שהחיסרון בסומא, שאינו יודע ממי נוטלו ולמי נותנו, איננו בכך שאינו יודע שזהו הבעל וזו היא אשתו (כפי שכתבו התוספות), אלא שאינו מזהה את מי שנטל ממנו ואת מי שנתן לו, ואם יהיה ערעור ונצטרך לברר ממי לקח ולמי נתן לא יוכל לומר אם נטל ממנו או לא, כיון שלא ראהו כלל. ואם כן, אין מטאן הוכחה שצריך השליח לדעת שזה הבעל וזו אשתו, וכל מה שניתן להוכיח מכאן הוא שצריך שיהיה לשליח כושר לזהות ממי נטל ולמי נתן.

ג.

איתא בגמרא גיטין (כח, ב - כט, א) :

איכא דאמרי, אמר רב יוסף לא שנו (= שיוצא ליהרג נותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים) אלא בבית דין של עובדי כוכבים, אבל בבית דין של ישראל כיון דנפק ליה דינא לקטלא קטלי ליה. אמר ליה אבבי בית דין של ישראל נמי אפשר דחזו ליה זכותא? כי חזו ליה זכותא מקמי דליגמר דינא, בתר גמר דינא תו לא חזו ליה זכותא. לימא מסייעא ליה: "כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו מעידים אנו את איש פלוני שנגמר דינו בבית דינו של פלוני, ופלוני ופלוני עדין, הרי זה יהרג".

והקשה הגאון הרב שמואל רוזובסקי זצ"ל (שיעורי מורנו הגר"ש רוזובסקי, גיטין, נכתב על ידי א.פ. מגיד):

לכאורה קשה מה דמיון הוא זה למתניתין, הרי בנגמר דינו ליהרג. הוי בר חיובא אלא דאם ימצא זכות יבטל הפסק, אבל כל זמן שאין לנו סיבה שיעשה לנו ספיקות לא מספקין סתם, ואם כן כיון שראו גמר דין שחייב מיתה שפיר מחייבים מיתה על פי זה. אבל לגבי אכילת תרומה (= שהוא נושא המשנה) הרי לא מספיק מה שנגמר דינו ליהרג, דאם יהיה במצב כזה אפילו לעולם, תוכל האשה ודאי לאכול בתרומה. אלא דמה נאמר דמכיון דנגמר דינו ליהרג ודאי המיתו אותו, אבל הרי על זה שיך לומר דילמא מצו ליה זכותא.

קושייתו חמורה מאד. שהרי אין שום השוואה בין דין מי שנגמר דינו וברח, ששם עצם גמר הדין מחייבו מיתה, לבין אכילת תרומה - ששם תלוי במציאות אם מת או לא. ולחומר הקושיה מוכרחים לומר, שהגמרא הבינה שדין מציאת זכות הוא חלק מתהליך גמר הדין. וכל עוד יש אפשרות שימצאו זכות, עדיין גמר הדין איננו שלם. וכוונתי לדרך מבית הדין עד בית הסקילה, שהמשנה בסנהדרין (מג, א) אומרת ש"כרוז יוצא לפניו: איש פלוני בן פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית, ופלוני ופלוני עדין, כל מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו", ומכאן שזהו עדיין חלק מתהליך גמר הדין. ולכן, אילו עניין מציאת הזכות היה דבר שחוששים לו (כסברת הלשון הראשונה שבגמרא שם), בית דין אחר לא היה יכול להורגו על סמך גמר הדין, כיון שעדיין גמר הדין אינו שלם כל עוד יש אפשרות של מציאת זכות. ומכאן הסיוע ללשון השנייה, שאין חוששין למציאת זכות (ענין רש"י ותוספות שם. ולשיטת הכסף משנה בהלכות תרומות ט, א, דווקא כשהגיע לבית הסקילה אין חוששין).

ובזה יובנו דברי הכסף משנה הנ"ל, שדייק מהרמב"ם שכתב שהביאוהו לבית הסקילה, שכוונתו להקשות כקושיית רש"י ותוספות על הלשון השנייה. שהרי סוף סוף ייתכן ומצאו לו זכות ויפטרוהו. והם תירצו שאין זה שכיח. ואפשר לומר, שהחבדל איננו במידת השכיחות, אלא שעד שהגיע לבית הסקילה אפשרות מציאת הזכות גורמת שגמר הדין איננו שלם, אבל אחר כך היא רק אפשרות (= רחוקה) ואין היא חלק מתהליך שיזום על ידי בית דין! (שהרי כבר אין כרוז וכו').

ובסברה זו אפשר ליישב קצת את הכסף משנה והרא"ם מקושיה עצומה שהקשה עליהם המשנה למלך וכתב שימחמת שיטפא לא דקי. בהלכות ערכים וחרמים (א, יג) כתב הרמב"ם: "וכן מי שנגמר דינו בבית דין של ישראל להרגו על עבירה שעבר, והעריכו אחר או שהעריך עצמו או שאמר דמי עלי או שאמר אחר דמי זה עלי, אינו חייב כלום שזה כמת הוא והמת אין לו ערך ולא דמים". וכתב הכסף משנה (על הלכה יד): "משום דאילו בבית דין של גויים אפילו נגמר דינו לא חשיב מת **כדאמרינן בפרק כל הגט**". וכוונתו למה שנכתב בפרק ט מהלכות תרומות, שדעת הרמב"ם כלשון השנייה בגיטין (כת, ב).

והקשה המשנה למלך שם שדבריו אינם ברורים, כיון שבגיטין תלוי הדבר **במציאות** אם רואים אותו כודאי מת או לא, אבל בערכין אין הדבר תלוי אלא **בגמר דין**, דכל שנגמר דינו בבית דין של ישראל הרי הוא כמת. ואם כן, אין שום קשר בין הסוגיה בגיטין להלכה הזאת ברמב"ם.

על פי דברינו לעיל אפשר ליישב קצת את דברי הכסף משנה, שלשיטת הלשון הראשונה, שחוששים למציאת זכות, אין זו בעיה במציאות בלבד שמא לא הרגוהו אלא זהו חסרון בגמר הדין, ואם כן נחשב הדבר כאילו לא נסתיים לגמרי גמר הדין למיתה ואם כן יש לו ערך עדיין. ורק ללשון השנייה שם, שאין חוששים לכך (ולדברי הכסף משנה בהלכות תרומות הכוונה אחר שהגיע לבית הסקילה), אז נחשב הדבר שנגמר דינו לגמרי למיתה - ואין לו ערך.